

Зеленяк П. А.,
ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології
Національної академії внутрішніх справ

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ У ГАЛУЗІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ НА ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я

FORMATION AND DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS FOR THE PROTECTION OF THE RIGHTS OF THE CHILD TO LIFE AND HEALTH

У статті досліджено становлення та розвиток міжнародно-правових стандартів у галузі захисту прав дитини на життя та здоров'я. Проаналізовано міжнародно-правові акти, що регулюють охорону життя і здоров'я дитини.

Ключові слова: захист прав людини, міжнародно-правовий захист, права дитини, життя і здоров'я дитини, злочини проти життя і здоров'я дитини.

В статье исследуется становление и развитие международно-правовых стандартов защиты прав детей на жизнь и здоровье. Проанализированы международно-правовые акты, регулирующие охрану жизни и здоровья.

Ключевые слова: защита прав человека, права ребенка, жизнь и здоровье ребенка, преступления против жизни и здоровья ребенка.

The article examines the formation and development of international legal standards for the protection of children's rights to life and health. Analyzed international legal acts which regulate the protection of life and health.

Key words: protection of human rights, children's rights, children's life and health, crimes against children's life and health.

Постановка проблеми. Діти – найбільш незахищена, уразлива соціальна група, що найчастіше стає жертвою злочинів, що посягають на життя і здоров'я. Захисту прав дитини приділяється значна увага в міжнародно-правових документах, де визначені не тільки права дитини, але й система їх забезпечення. Реалізація права дитини на життя і здоров'я є світовою, що відображено і в міжнародних нормативно-правових актах, і в національному законодавстві. Діяльність держави у сфері дотримання прав дитини на життя і здоров'я забезпечується правовими та організаційно-управлінськими заходами. Дослідження міжнародно-правових актів є необхідним не тільки для забезпечення належних гарантій захисту права на життя і здоров'я дітей, але й для усунення прогалин у вітчизняному законодавстві, забезпечення правових засобів захисту і механізмів ефективного розслідування посягань на життя і здоров'я дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі охорони права дітей на життя і здоров'я неодноразово приділялася увага в юридичній науці, причому досліджувалися різноманітні аспекти цього правового інституту в залежності від галузі права. Питання захисту життя і здоров'я дітей були досліджені в працях Бандурки І.О., Барила Т.С., Беспаль О.Л., Ветрова М.І., Джузи О.М., Джузи А.О., Долгової А.І., Закалюка А.П., Ігошева К.Є., Кальченко Т.Л., Кулакової Н.В., Костенка О.М., Костицького М.В., Лановенка І.П., Лопушанського Ф.А., Михайленка П.П., Міллера А.Й., Міньковського Г.М., Ратинова А.Р., Селецького А.І., Тарарухіна С.А., Третьякової Т.А., Тузова А.П., Туркевич І.К. та ін. Проте питання дослідження становлення міжнародно-правових стандартів у галузі прав дитини на життя і здоров'я недостатньо висвітлені в науці і потребують подальшого опрацювання.

Формулювання цілей статті. Із метою запобігання злочинності, а особливо вчинення злочинів, що посягають на життя і здоров'я дітей, повинне бути вирішене масштабне завдання з охорони життя і здоров'я підростаючого покоління. Комплексне розв'язання проблеми забезпечення права дитини на життя і здоров'я в Україні можливе не тільки за умов ефективної реалізації державної політики в досліджуваній сфері, але й під час аналізу та подальшого використання зарубіжного досвіду щодо розроблення заходів правового регулювання заходів запобігання злочинам, що посягають на життя і здоров'я дітей. Завданням даної статті є розкриття особливостей міжнародно-правової охорони права дитини на життя і здоров'я.

Сьогодні в Україні діє розгалужена система нормативно-правових актів, які безпосередньо закріплюють юридичний механізм забезпечення, охорони та захисту прав дитини в Україні. Слід зазначити, що вказаний механізм у цілому відповідає міжнародним стандартам у сфері прав дитини, що закріплені у відповідних конвенціях. Однак бурхливий розвиток суспільних відносин, світовий процес глобалізації, що дедалі активніше проявляє себе в усіх найважливіших сферах людського буття, а також прискорений розвиток технологічних інновацій суттєво актуалізують необхідність перегляду окремих положень чинного законодавства у сфері забезпечення прав дитини [1].

Знадобилось багато тисячоліть, аж поки людство усвідомило наявність у дітей специфічних потреб та необхідність у наданні дітям додаткової допомоги і підтримки. А розвиток концепції прав людини призвів до виділення прав дитини до окремої категорії [2].

Соціальний та правовий статус дітей протягом усього періоду його еволюції характеризувався майже повною відсутністю будь-яких громадян-

ських прав. Автори методичного посібника «Права дитини мовою прав людини» виділяють такі періоди у ставленні до дітей: 1) стародавні часи (1000 р. до н. е. – 500 р. н. е.): батько є абсолютним володарем дитини; виховання дітей – це дресирування; діти виховуються як майбутні воїни, державні діячі, мудреці; 2) середньовіччя (500–1500 рр.): діти мають економічну цінність, роблять внесок у дохід сім'ї; діти не мають іншого вибору, як наслідувати професію батьків; 3) період Відродження (1500–1750 рр.): діти народжуються у гріху; щоб вони стали кращими, їх треба карати (1500–1600 рр.). У цей період здійснюються перші соціальні спроби захистити дітей від «вад дорослого світу» (1600 р.), відбувається зміна методів виховання, що варіюються від суворох фізичних покарань (ця традиція сягає часів Стародавньої Греції) до гуманних, що захищають права дітей, спонукають дорослих до діалогу з ними.

Із XVIII ст. відбуваються перші спроби, які були спрямовані на надання дітям особливого статусу: відбувається поступове навчання дітей усіх станів читанню і письму. Період дитинства усвідомлюється як перехідний період у майбутнє.

Наступні часи Просвітництва і Романтизму (1750–1850 рр.) формують ідею, що кожна дитина має право на дитинство; діти визначаються майбутнє покоління. Функції виховання та навчання підростаючого покоління починають здійснювати різноманітні гільдії та церковні служителі.

Період промислової революції (1850–1950 рр.) нівелює здобутки попередніх часів, значна частина дітей вимушена працювати на фабриках, кількість робочого часу ненормована; діти позбавлені прав, за ними закріплені тільки обов'язки.

Зміни, що відбуваються у світі після Другої світової війни, зумовлюють підняття питання про права дітей. Активні процеси інформатизації та глобалізації (1950 р. – до нашого часу) спонукають усю світову спільноту визначити на міжнародному рівні права і свободи людини, а дитину – повноправним громадянином. Права дитини – це ті права і свободи, якими повинен володіти кожна дитина (дитиною визнається кожна людина до 18 років) незалежно від будь-яких відмінностей: раси, статі, мови, релігії, місця народження, національного або соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Визначення прав дитини логічно впливає з основних ідей Загальної декларації прав людини. Її окрема стаття присвячена дітям. У ній вказується, що «материнство і дитинство дають право на особливе піклування і допомогу». Таким чином, визнаючи рівні права дітей на всі свободи, проголошені в декларації, міжнародне співтовариство визнає необхідність додаткової допомоги і підтримки дітям.

Одним із основних напрямів державної політики України у сфері захисту прав дитини є вдосконалення нормативно-правової бази, в тому числі імплементація норм міжнародного права. Результатом цієї діяльності є те, що сьогодні Україна ратифікувала міжнародні документи у сфері забезпечення прав дитини на життя і здоров'я.

Під міжнародними стандартами розуміються міжнародно-правові норми і принципи, що закріплюють стандартизовані правила поведінки суб'єктів міжнародного права в тих чи інших сферах міждержавницького співробітництва.

Міжнародні стандарти в галузі захисту прав дитини встановлюють певні мінімальні вимоги, обов'язок дотримуватися яких повинні всі держави, що їх ратифікували, а саме – міжнародні документи, міжнародні договори та ін. джерела міжнародного права. Вони містяться і в документах, не наділених обов'язковою юридичною силою, що приймаються міжнародними організаціями, наприклад, VII Конгрес ООН із питань запобігання злочинності та поведження з правопорушниками в 1985 р. прийняв Стандартні мінімальні правила здійснення правосуддя щодо неповнолітніх [3].

Загальновизнаними міжнародними стандартами в галузі прав людини є закріплені положення в Загальній декларації прав людини 1948 р. та в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р. і Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. Необхідність законодавчо забезпечити охорону здоров'я дітей, захист їх прав спонукала Лігу Націй прийняти Женевську декларацію прав дитини в 1924 році [4].

У 1945 році була створена міжнародна організація, мета якої полягала в пошуку шляхів запобігання війн на планеті Земля. 24 жовтня 1945 року на основі добровільної угоди незалежних суверенних держав, у тому числі СРСР, США, Англії, Китаю, був підписаний Статут Організації Об'єднаних Націй (ООН). У цьому документі були зафіксовані мета, задачі, принципи, структура і напрямок діяльності ООН.

ООН приділяє особливу увагу захисту прав дітей. Одним із її перших правових актів було створення в 1946 році Дитячого фонду ООН як міжнародної надзвичайної організації допомоги дітям у розорених Другою світовою війною країнах Європи. Із 1953 року Дитячий фонд ООН став іменуватися ЮНІСЕФ, він допомагає всім нужденним дітям світу [5].

10 грудня 1948 р. прийнята Загальна декларація прав людини, в якій вперше на нормативному рівні відображено основи захисту прав дітей. Результатом Декларації стало підписання пактів прав людини, що гарантували рівні права всім дітям і забезпечення їх основних соціальних потреб.

20 листопада 1959 р. прийнята Декларація прав дитини. Відповідно до принципів Декларації проголошується, що дитині незалежно від кольору шкіри, мови, статі, віри законом повинен бути забезпечений соціальний захист, надані умови та можливість, що дозволили б їй розвиватися фізично, розумово, морально та духовно. У соціальному відношенні висунуто вимоги щодо створення умов для здорової та нормальної життєдіяльності дитини, гарантування її свободи та гідності. Дитина повинна бути першою серед тих, хто одержує захист і допомогу, а також бути захищеною від недбалого ставлення до неї, особливо від жорстокості та експлуатації.

Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р. визначає політичні, економічні,

соціальні, культурні права дітей до 18 років, проголошує право дитини на їх захист та обов'язковість створення для цього необхідних умов. Дбаючи про захист прав дитини, держава має не тільки створити скоординовану систему їх реалізації, але й забезпечити застосування особливих механізмів їх впровадження. Наявність цих та інших міжнародних механізмів щодо захисту прав дітей свідчить про актуальність проблеми у світі [6].

Основні положення Конвенції про права дітей знайшли своє втілення у справі вдосконалення механізму захисту прав дитини і в наступних міжнародних документах ООН та її організацій.

Так, у 1990 році була прийнята Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 45/113 від 14 грудня, що містить Правила Організації Об'єднаних Націй, які стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі. У цей же час приймаються Керівні принципи ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх. Трьома роками пізніше, 29 травня 1993, у Гаазі приймається «Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення», а 25 травня 2000 року в Нью-Йорку підписується Факультативний Протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах. Взагалі військові конфлікти і діти – це досить складна проблема, і її рішення залежить від багатьох факторів.

Істотний внесок у вирішення даної проблеми на правовому рівні внісла четверта Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 р., яка передбачила норми загальної захисту цивільного населення, гарантуючи надання різних видів допомоги, необхідної для виживання цивільного населення.

Додатковий протокол, який стосується захисту жертв міжнародних збройних Конфліктів (далі ДПП), прийнятий у 1977 р., значно розширює сферу надання гуманної допомоги. Пріоритет у цьому випадку відповідно до четвертої Конвенцією та ДПП віддається дітям, вагітним жінкам, годуючим матерям, тобто особам, які користуються особливими пільгами та особливим захистом.

У названих документах встановлюється, що діти повинні користуватися особливою повагою, бути забезпечені турботою і допомогою; повинні бути прийняті всі практично можливі заходи, щоб діти, які не досягли 15-ти річного віку, не брали участі у військових діях [7].

Сьогодні важливе значення має ратифікація низки міжнародних договорів у сфері захисту прав дитини, розроблених у рамках Ради Європи і Гаазької конвенції з міжнародного приватного права, що дозволя-

ють вирішувати практичні питання, які стосуються здійснення прав дітей, регулюють відносини батьків і дітей, як матеріальні, так і особисті. Ратифікація Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (1980 р.), Європейської конвенції про здійснення прав дітей, (1996 р.), Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей (1996 р.), Конвенції про контакт із дітьми (2003 р.), Конвенції про стягнення аліментів за кордоном (1956 р.) та Конвенції про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання (1973 р.), Європейської конвенції про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми (1980 р.) – сприяла внесенню змін і доповнень у національне законодавство щодо захисту права дитини на життя і здоров'я, вдосконаленню діяльності суб'єктів запобігання злочинам щодо дітей, визначенню ефективного механізму взаємодії таких суб'єктів та заходів, які здійснюються.

Крім того, Україна вже не лише приєднується до чинних Конвенцій, але й бере активну участь у розробленні нових міжнародних інструментів у сфері захисту дітей від окремих видів злочинів, а саме Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення.

Особливу увагу необхідно звернути на зміни і доповнення до Кримінального кодексу України, що забезпечують відповідальність за злочини, що посягають на життя і здоров'я дітей.

Важливим напрямком діяльності держави є захист дітей від їх незаконного переміщення, що передбачено в Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, яка визначає механізм для забезпечення повернення дітей, яких незаконно вивозять або утримують, до країни постійного місця проживання.

Важливим заходом підтримки прав дітей, забезпечення надання їм процесуальних прав та полегшення застосування ними цих прав шляхом забезпечення того, щоб діти особисто або через інших осіб чи органи були поінформовані та допущені до участі в розгляді судом справ, що їх стосуються, є положення Європейської конвенції про здійснення прав дітей, яка визначає процесуальні заходи, що мають вживатися державами для сприяння здійсненню прав дітей під час розгляду судом сімейних справ, зокрема тих, що пов'язані зі здійсненням батьками своєї відповідальності, визначенням місця проживання дитини і доступу, – з метою найкращого врахування думки та інтересів дитини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лабенська Л.Л., Савич В.О. Права дитини: сучасний стан забезпечення та реалізації в Україні. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/1_2018/part_1/23.pdf.
2. Біда О.А., Блага А.Б., Мартиненко О.А., Пархоменко П.І., Статкевич М.Г., Тарабанова С.В. Дитинство під прицілом: права дитини в умовах збройного конфлікту на сході України. URL : https://helsinki.org.ua/wpcontent/uploads/2016/03/Preview_Child_Pid_Prizilom.pdf.
3. Юридична енциклопедія / Під ред. Ю.С. Шемшученка. Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана. 2001. URL : http://leksika.com.ua/18061222/legal/standarti_mizhnarodni.

4. Энциклопедия Кругосвет. Универсальная научно-популярная энциклопедия. Права ребенка. URL : http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/sociologiya/PRAVA_REBENKA.html.
5. Трестер Ю.О. Міжнародні механізми захисту прав дітей. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=632> .
6. Об'єднана асоціація студентів-юристів Закарпаття. Мережа Нідерландських благодійних фондів для Центральної та Східної Європи. Міжбласний благодійний фонд «Фонд розвитку Карпатського Євро регіону». Права дитини та механізм їх захисту. URL : <http://romny-mcss.edukit.sumy.ua/Files/downloads/book2.pdf>.
7. Ягофаров Д.А. Права людини. Міжнародно-правовий захист прав дитини. URL : <http://pravolib.pp.ua/mejdunarodno-pravovaya-zaschita-prav-18503.html>.